

УДК 81'242:316.346.32 – 053.9

Митяй З.О., Юрченко Т.Г.

**МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК СКЛАДОВА
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
В УМОВАХ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ**

Постановка проблеми. Мова – це явище духовної культури людства, одна з форм суспільної свідомості, це живий організм, який шукає і знаходить свої шляхи розвитку і змін. Через мову здійснюється передавання соціального досвіду (культурних норм і традицій, природно-наукового та

технологічного знання). Мова виступає універсальним засобом спілкування народу. Вона зберігає єдність народу в історичній зміні поколінь і суспільних формацій, незважаючи на соціальні бар'єри, об'єднуючи його в часі, в географічному і соціальному просторі. Мова як засіб спілкування є одним із найвищих надбань духовного розвитку суспільства. Вона розвивається в тісному взаємозв'язку з суспільним поступом і фіксує досягнення соціально-економічного, державно-політичного, науково-технічного та культурного розвитку людства. Вона є умовою розвитку будь-якої національної культури та суспільства в цілому. Однією з основних проблем на сьогодні в українському суспільстві є проблема соціальної диференціації мови на всіх рівнях її структури, зокрема характер взаємодії між мовними і соціальними структурами.

Об'єктом нашого дослідження є ставлення студентської молоді до етнічної функції мови як етноконсолідуючої. Вона створюється не стільки використанням мови певної національної спільноти, а ставленням молоді до неї, що є виявом національно-культурної ідеології. Студентська молодь передусім є "індикатором" такої взаємодії, зокрема, коли це стосується території з різноманітним багатовимірним складом населення, яким виступає Східна Таврія. У будь-якому суспільстві, на будь-якому історичному етапі його розвитку процес і результат соціального самовизначення молоді містить певне протиріччя, зумовлене роллю цієї соціально-демографічної групи в соціокультурній трансформації. Це, з одного боку, соціалізація як процес дотримання студентською молоддю основних норм і цінностей суспільства. З іншого боку, нове ставлення молоді до системи цінностей конкретного соціуму, в тому числі соціально-політичних. Протиріччя полягає в конфлікті між прийнятою в суспільстві системою цінностей і тими змінами, які вносить до неї кожне наступне покоління. Однак саме воно й виступає джерелом розвитку суспільства. При цьому трансформуються не лише основні об'єкти соціалізації (сім'я, освіта та ін.), але й механізми соціалізації, зокрема

найважливіший із них – самоідентифікація. Досліджуючи феномени даного поняття, ми виходили з визначення, сформульованого С.Макеєвим, який під соціальною ідентифікацією розуміє спроби індивіда відшукати в соціальному просторі схожих особистостей у певних поглядах, водночас дистанціюючись за будь-якими значущими ознаками.

Одним із основних чинників багатовимірності молоді виступає багатовимірна комунікація, на яку впливає мовна ситуація, що визначається як сукупність форм існування мови, яка обслуговує континуум спілкування в певній етнічній спільноті або адміністративно-територіальному об'єднанні.

Серед сукупності різноманітних комунікацій, які об'єднують будь-яку спільноту людей у сучасному світі, вербальні комунікації рідною мовою займають найважливіше місце. Відповідно в загальному масиві етнічної традиції мовленнєва традиція молоді є однією з визначальних. Адже у ній в основному і зосереджена мовленнєва активність індивідів за умови, коли поширюється загальна тенденція етнічних спільнот зберегти, відродити свою мову як живе свідчення й природне підґрунтя культурно-духовної самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для таких досліджень послужили праці представників соціологічного напрямку в мовознавстві (А.Мейє), який зробив істотний внесок у виявлення ролі соціальних чинників у розвитку мови, а також праці таких етнолінгвістів, як Е.Сепір, В.Матезіус, які продемонстрували зв'язок мови з соціальними процесами і суспільне значення літературної мови. Переконавання в тому, що люди бачать світ по-різному, крізь призму своєї рідної мови, лежить в основі теорії “лінгвістичної відносності” Е.Сепіра і Б.Уорфа.

Проблема “мова і культура” – багатовимірна, оскільки ці поняття взаємодіють. У процесі такої взаємодії постає питання: як мова впливає на культуру. Мова здавна вважається духовною силою, яка формує культуру народу. Гумбольдт писав: “У кожній мові закладено самобутне

світосприйняття. Як окремий звук постає між предметом і людиною, так і мова в цілому виступає між людиною і природою, впливає на неї зсередини і ззовні”. Потебня підкреслював загальнолюдську цінність кожної етнічної мови в якості ще одної, зафіксованої саме в цій мові, картини світу.

Результати досліджень та їх обговорення. У кінці ХХ століття зацікавлення соціологічними проблемами мови зросло з огляду на потреби сучасного суспільства, для якого проблеми мовної політики набувають усе більшої ваги у зв’язку з бажанням глибше вивчити природу мови як суспільного явища. Має бути вирішеним завдання: як протікають мовні зміни в сьогоденному студентському середовищі в різних соціальних умовах.

Безпосереднім матеріалом для наших суджень послужили спостереження за мовленнєвою поведінкою, а також анкетування. Для отримання достовірних даних про вплив ситуативних параметрів на мовлення інформантів-багатомовців контролювалася мовленнєва ситуація, стимулюючи або природно невимушене мовлення, або свідому орієнтацію на престижний еталон. Спостереження над мовленнєвою діяльністю інформантів будувалися так, щоб звести до мінімуму вплив спостерігача на їхню мовленнєву поведінку. Метою спостереження та анкетування було визначено стан функціонування української мови та мови тієї етнічної спільноти, з якою себе ідентифікує студент в усіх сферах життя студентської молоді: в сім’ї, у вищих навчальних закладах, в системі науки, культури.

Однією з важливих соціолінгвістичних проблем є проблема соціальних аспектів білінгвізму (двомовності). В умовах білінгвізму дві мови співіснують у межах одного колективу, який використовує їх у різних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації й інших параметрів комунікативного акту. Кінцевою метою аналізу є виявлення соціальних норм, які детермінують мовленнєву поведінку. Наше завдання полягало у виявленні системної кореляції мовної структури й структури соціальної.

Мова як виразник життєдіяльності етнічних спільнот пов'язана з історією кожного окремого народу і його звичаями. Так, безпосередньо в нашому дослідженні було виявлено: на думку 40,5% респондентів найбільш впливають на збереження національності такі чинники, як збереження народних звичаїв, а також збереження мови (35,3%). Причому принципової різниці між відповідями представників різних етносів не було виявлено, за винятком караїмів, які надають перевагу як збереженню мови – 50,0% так і збереженню віросповідання – 50,0%.

На питання “Наскільки добре Ви знаєте свою рідну мову?” представники різних етносів дали дещо неоднозначну відповідь. Так, добре знають свою рідну мову росіяни (83,3%), вірмени (80,0%), українці (78,1%), караїми (60,0%), болгари (53,8%), чехи (50,0%), кримські татари (41,9%), греки (40,0%). Однак, опитування показало, що 40,0% греків, 40,0% молдован, 38,5% євреїв, 28,6% німців взагалі не знають рідної мови. Все ж вивчати та краще знати власну мову хочуть всі етноси, а саме: чехи (100%), кримські татари (96,8%), євреї (91,7%), вірмени (90%), болгари (84,6%), караїми (80%), німці (76,2%), греки та молдовани (60%), як не дивно, росіяни (70,8%), українці (65,8%).

Неоднозначність етномовної ситуації посилюється нерівномірністю використання мов у процесі сімейного спілкування. Більшість респондентів (68,7%) віддають перевагу російській мові, 19,8% спілкуються українською, 33,0% і російською і українською залежно від обставин, і лише 0,2% іншою мовою.

Формування саме такої вибірки зумовлене необхідністю відстеження та порівняння зміни ставлення до мови як української, так і мови тієї етнічної спільноти, з якою вони себе співвідносять.

На запитання, чи спілкуєтеся Ви українською мовою з родичами, друзями, в межах ВНЗ, здебільшого відповідають: “Не спілкуємося, бо в молодіжному середовищі ніхто не розмовляє нею”, оскільки всі предмети

викладаються українською мовою. Однак передачі по телебаченню переглядають як українською, так і російською мовою. На питання “Ви вивчаєте українську літературну мову для того, щоб: спілкуватися нею у повсякденному житті; бути справжнім громадянином України; навчатися у вищому навчальному закладі; стати успішним у майбутній професійній діяльності” здебільшого відповідають: “Навчатися у вищому навчальному закладі; стати успішним у майбутній професійній діяльності”.

Звісно, на території будь-якої держави, й України зокрема, необхідне знання в першу чергу державної мови, завдяки чому люди різних етнічних спільнот можуть порозумітися. Однак, українською мовою у сімейному колі спілкуються лише 21,9% українців, 18,8% болгар, 10,0% вірмен, 9,1% чехів, 6,0% росіян. Позитивним є те, що такі етнічні спільноти, як росіяни (94,0%), вірмени (90,0%), кримські татари (26,5%), українці (21,9%), болгари (12,5%) обирають рідну мову в якості родинного спілкування.

На питання “Якою мовою Ви переважно розмовляєте на роботі, в транспорті, на вулиці?” відповіді респондентів розподілилися так: віддають перевагу російській мові кримські татари (91,2%), чехи (90,9%), росіяни (88,0%), болгари (78,6%), українці (78,1%); українській мові – українці (21,9%), німці (16,0%), болгари (14,3%), росіяни (12,0%), вірмени (10,0%), чехи (9,1%), кримські татари (5,9%).

І все ж, не дивлячись на те, що переважна більшість населення регіону є російськомовним, 10,0% вірмен, 7,1% болгар, 2,9% кримських татар надають перевагу спілкуванню на роботі, в транспорті, на вулиці рідною мовою.

Досить контрастно на цьому тлі виглядає мовна багатомірність молоді: 68,7% опитаних молодих людей вважають рідною російську мову, 29,2% – українську. Це зумовило мовний перерозподіл і в сімейному спілкуванні: 67,9% молодих людей спілкуються в основному російською

мовою, 27,3% – російською і українською, і лише 40,0% віддають перевагу українській мові.

З віком відсоток тих, хто в сім'ї спілкується українською мовою, дещо зростає, але не набагато. Рівень освіти опитаних практично не посилює позицій української мови під час спілкування. 73,2% респондентів з вищою освітою віддають перевагу російській мові, 25,1% – спілкуються як українською, так і російською мовами.

“Оволодіння основами культури тієї лінгвокультурної спільноти, з представниками якої ведеться спілкування, – зауважує Д.Б.Гудков, – є необхідною і обов’язковою умовою успішності такого спілкування”. При цьому такі знання закріплюються в семантиці мовних одиниць, системі цінностей і норм культури, продукують правила вербальної і невербальної поведінки мовця.

Відповідно, в людському суспільстві крім комунікативної, мова виконує й функцію відображення дійсності, формування категорій мислення і свідомості. За висловленням Е.Сміта, національна ідентичність залишається природною формою сучасної культурної спільноти. Л.Виготський доводить, що завдяки культурним знакам (зокрема знакам конкретної мови) людина формує свій внутрішній світ, основними одиницями якого стають значення, певні узагальнення та когнітивні елементи свідомості, і емоційні компоненти. Саме вони відіграють провідну роль при утворенні зв’язків між мисленням і мовленням, між мовленням і самосвідомістю особистості.

Т.М.Ніколаєва серед трьох видів стереотипів у мовленнєвій поведінці людини, крім мовного і комунікативного, виділяє ментальний стереотип, що кваліфікується як певні настанови і звичні реакції, поміщені в мовну або немовну форму індивіда. Якщо такі стереотипи домінують, у певних ситуаціях вони характеризують усю лінгвокультурну спільноту. Так, для кожної культури усталилися певні ключові поняття, виражені словесно, як,

наприклад, для українців, росіян, караїмів – гостинність, для німців – порядок, точність. Для визнання тієї чи іншої лексеми концептом, ключовим поняттям певної культури, потрібно, щоб воно стало загальноживаним, частотним, увійшло до складу фразеологізмів, прислів'їв, приказок і под.

Висновки. Отже, культура живе і розвивається в мовній оболонці, а мова є важливою складовою культури та умовою існування, фактором формування культурного коду певної етнічної спільноти.

Серед інститутів, які виховують в душі народних (національних) традицій, чільне місце (37,6%) займає родина, 28,5% - національні товариства, 13,6% – засоби масової інформації. Школи та навчальні заклади вихованню приділяють не належну увагу (відповідно 5,4% та 6,3%).

Але серед респондентів неоднозначна думка щодо ролі соціальних інститутів у вихованні. Так, надають перевагу родинному вихованню вірмени (100%), молдовани (60,0%), болгари (50,0%). Німці (86,3%), євреї (83,3%), караїми (60,0%) – національно-культурним товариствам. Українці вважають, що в цьому душі виховують, в основному, школи (12,8%) та навчальні заклади (13,9%).

На території Запорізької області функціонують 60 національно-культурних товариств, з них 11 обласних, 37 міських та 12 районних.

Все ж не всі знають про їх діяльність. Серед них 41,7% росіян, 30,0% вірмен, 25,0% греків. Це переважно жителі сільської місцевості.

Отже, в результаті проведених досліджень, можемо зробити такі висновки: завдання всіх рівнів сучасної освіти полягає в активізації мовної домінанти. Маємо докласти зусиль, що утримати мовну освіту на належному рівні. Потрібні ефективні програми творчого та методологічного характеру для вдосконалення мовної освіти. Зрештою, суспільство майбутнього буде суспільством знань, у тому числі – мовних. Є надія, що соціолінгвістика вступає в нову еру свого розвитку, тепер ми чекаємо спільних результатів дослідження лінгвістики, соціології та антропології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнов С.А. Механизмы языковой традиции / С.А.Арутюнов // Мова. Культура. Етнос. – М.: Наука, 1994. – С. 5 – 12.
2. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о предмете социолингвистики) / В.А.Аврорин. – М.: Наука, 1975. – 214 с.
3. Дешериев Ю.Д. Социальная лингвистика. К основам общей теории / Ю.Д. Дешериев – М.: Наука, 1977. – 212 с.
4. Макеев С. Процессы социальной структуризации в современной Украине / С.Макеев // Полис. – 1998. – № 3. – С. 49 – 60.
5. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика / Н.Б.Мечковская – М.: Наука, 2000. – 208 с.
6. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы / А.Д.Швейцер. – М.: Наука, 1977. – 135 с.
7. Швейцер А.Д. Введение в социолингвистику / А.Д.Швейцер, Л.Б. Никольский. – М.: Наука, 1978. – 117 с.
8. Шумарова Н.П. Мовна поведінка як форма вираження ціннісних орієнтацій / Н.П.Шумарова // Мова тоталітарного суспільства. – К: Наук. Думка, 1995. – С.100 – 106.

АНОТАЦІЯ

Митяй З.О., Юрченко Т.Г. Мовне питання як складова самоідентифікації студентської молоді в умовах нової соціальної реальності. Стаття присвячена аналізу мовної проблеми як компонента багатовимірності студентської молоді в умовах нової суспільної реальності.

Ключові слова. *Мова, культура, освіта, мовленнєва поведінка людини, молодь.*

АННОТАЦИЯ

Митяй З.О., Юрченко Т.Г. Языковой вопрос как составная самоидентификации студенческой молодежи в условиях новой

социальной реальности. Статья посвящена анализу языковой проблемы как компонента самоидентификации студенческой молодежи в условиях новой общественной реальности.

Ключевые слова. *Язык, культура, образование, речевое поведение человека, молодежь.*

SUMMARY

Mityay Z.O., Jurchenko T.G. The language issue as a component of students' selfidentification in the conditions of a new social reality. The article is dedicated to a consideration of the language problem as a component of selfidentification of student youth under the conditions of the new social reality.

Key words. *Language, culture, education, the verbal behaviour of people, young people.*